

|
|
|

C **AMPINIA**

DRIEMAANDELIJKS BLAD VAN HET STREEKARCHIVARIAAT

NOORD-KEMPENLAND

.....

10e JAARGANG

JULI 1980

NR. 38

|

Copyright: Streekarchivariaat Noord-Kempenland

Toestemming tot overname van artikelen of gedeelten daaruit dient U schriftelijk aan te vragen bij de redactie.

Redactie: H. Mijland, streekarchivaris

Redactie-adres: Torenstraat 1, 5688 424 Oirschot
Postbus 11, 5688 ZG Oirschot
Tel. 04997 - 2828 - toestel 33

De auteurs van de gesigneerde artikelen zijn verantwoordelijk voor de inhoud daarvan. De niet-gesigneerde artikelen zijn samengesteld door de medewerkers van het streekarchivariaat.

Lay-out en typewerk: C. Aarts-Keesom

Offset: H. Tempelaars

De prijs voor een abonnement bedraagt f 12,-- per jaar, bij vooruitbetaling te voldoen op postgirorekening 10.69.032 van de gemeente Oirschot onder vermelding van: Campinia.

De prijs van losse nummers is f 3,-- per stuk. Ook nummers van afgesloten jaargangen zijn in beperkte aantallen voorradig. Een jaargang begint op 1 april.

Indien opzegging niet schriftelijk is medegedeeld voor het begin van het nieuwe kalenderjaar, wordt het abonnement automatisch verlengd.

WORD VOORAF

Geachte lezer,

Oirschot heeft 1980 tot jubeljaar uitgeroepen, daar is alle reden toe. De gemeentenaren vieren namelijk de oprichting van de parochiegemeenschap 1500 jaar geleden én de ingebruikname van de monumentale Sint Petruskerk in 1480.

Zoals reeds aangekondigd in de vorige aflevering, wordt in dit nummer een korte geschiedenis van Oirschot opgenomen. Ook een aantal evenementen in dit jubeljaar krijgt speciale aandacht evenals enkele actuele zaken, die een bezoek aan dit prachtige Kempische dorp alleszins rechtvaardigen. Ten slotte geven we informatie over enkele publikaties over Oirschot en Oirschotse mensen.

Door diverse omstandigheden is het aprilnummer van Campinia erg laat verschenen. Wij bieden IJ daarvoor onze verontschuldiging aan.

Wij wensen U veel leesplezier.

De redactie.

HET OER-OUDE OIRSCHOT

EEN AANZET TOT EEN GESCHIEDSCHRIJVING VAN OIRSCHOT-BEST

door L.P.J. Lijten

INHOUD

Het oer-oude Oirschot	
Een aanzet tot een geschiedschrijving van Oirschot-Best (door J.P.J. Lijten)	blz. 51
Evenementen te Oirschot	77
Museum voor volkskunde "De vier quartieren"	78
Tentoonstelling Anton Kruijsen	79
Hand en Span	81
Renie van oud-Oirschottenaren	81
Publikaties over Oirschot en Oirschotse mensen	82
Fotoboek Martien Coppens	82
In het Lommer van de Kempen	83
Het oer-oude Oirschot	83

Nu Oirschot zich opmaakt, om feestelijk te herdenken dat zijn huidige parochiekerk ongeveer 500 jaar geleden in gebruik genomen werd en dat vermoedelijk rond 1500 jaar geleden. de eerste Christelijke gemeenschap gegrepeera werd rond de Mhriakerk, is het passend een overzicht te geven van Oirschots al-oude historie. Verwacht echter geen uitgewerkte geschiedschrijving, maar slechts enkele peilingen op die punten, waar door tmevallige omstandigheden enkele belangrijke gebeurtenissen uit Oirschots rijke verleden dicht aan de oppervlakte kwamen.

Misschien is het goed, te beginnen met iets te zeggen over de naam Oirschot. Er bestaan daarover vele verklaringen, die dit gemeenschappelijk hebben, dat zij op weinig steunen. De enig juiste lijkt ons die van Dr. M. Gijsseling (1), die wel de onbetwiste autoriteit is op dit gebied: schoot (oudtijds geschreven scoet en verkort tot scot, schot) is een vooruitspringend stuk hoger land in een moerassig gebied, waar op in ons geval dan - de oeros (ura-oro-oor) zijn leger had. De naam is dan ouder dan de bewoning. Dergelijke *schoten* die genoemd zijn naar daar voorkomende dieren, komen in onze omgeving meer voor, bijvoorbeeld Ekerschot (eekhoorn), Sneppenscoet (later vervormd tot Snepsend), Eerschot (ever) in St.-Oedenrode en Welpscot onder Veldhoven.

PRAEHISTORIE

Reeds in de praehistorie was onze omgeving bewoond. Belangrijke vondsten zijn gedaan op de Aardborst aan de grens van Oostelbeers en Wintelre, onder Oerle en op Oirschots gebied op de hoge zandrug langs de Ekkersrijt, nu de zuidelijkste punt van Best. Ook dicht bij het centrum van Oirschot zijn enkele vondsten gedaan, maar er is nog weinig systematisch gezocht en bestudeerd.

OUDSTE GESCHIEDENIS

Als wij tot de geschiedenis komen, moeten wij letten op enkele speciale zaken. Vooreerst is er eigenlijk geen onderscheid te maken tussen kerkelijke en burgerlijke geschiedenis. Dit idee van een scheiding was in de middeleeuwen totaal onbekend. De gemeenschap was één gesloten geheel. Er is dan bijvoorbeeld in oude geschriften ook dikwijls sprake van *parochie*, als wij *gemeente* zouden zeggen en zelfs als het grondgebied van die gemeente bedoeld wordt. De alleroudste gegevens, die wij vinden, blijken de geloofsgemeenschap - wij zouden zeggen de parochie - te betreffen, terwijl er natuurlijk al een gemeenschap moet zijn, voordat deze een gelovige gemeenschap kan worden. Ten slotte zullen

wij rekening moeten houden met een opvallende parallel - vooral op kerkelijk terrein, maar daar liggen onze enige gegevens - tussen de drie dorpen Oirschot, St.-Oedenrode en Hilvarenbeek (2).

De *geschiedenis* van onze streken begint met de komst van de Romeinen, maar we moeten niet verwachten, dat we dan direct over hanteerbare informatie zouden beschikken. Wat we weten is, dat onze streken hoorden bij de civitas, dat is het stamgebied van de Tongeren met als centrale plaats het gelijknamige stadje in Belgisch Limburg. Dit stamgebied bestond volkenkundig misschien wel uit meerdere stammen, maar het werd als één Romeins bestuursgebied beschouwd, wat kerkelijk werd overgenomen in het bisdom Tongeren, later Maastricht en Luik.

Historisch zeker is Servatius (circa 330 - 384) bekend als eerste bisschop van Tongeren. Wij moeten ons realiseren, dat, zeker in het begin, geen onderscheid werd gemaakt tussen bisdom en parochie. Wij kunnen het ons best zo voorstellen: net als in de beginnende missiegebieden van onze tijd was in de centrale plaats een college van priesters en lagere geestelijken onder leiding van de bisschop, die van daar uit ook langzamerhand meer buitenposten gingen bedienen. Servatius verbleef meestal in Maastricht evenals zijn opvolgers, terwijl zij zich bisschop van Tongeren bleven noemen. Er waren toen dus al duidelijk twee centra.

Als de Franken rond 400 en waarschijnlijk al eerder het stamgebied Tongeren en het verdere België en Gallië beginnen te overstroomden en zich daar het centrale bestuur toeëigenen, blijken de oorspronkelijke bewoners al overwegend Christen, want uit de geschiedenis is bekend, dat zij de heidense voorgangers van Clovis niet van harte als heersers aanvaardden. Pas Clovis, die zich in 496 liet dopen, werd echt als koning aanvaard.

HET OUDE OIRSCHOT

Over Oirschot hebben we uit die tijd geen gegevens, maar we kunnen uit bekende feiten van latere tijden tot een gegronde veronderstelling komen. Dat de huidige Mariakerk op de Vrijthof de voorgangerster is geweest van de Sint Pieter als parochiekerk, is wel duidelijk. Maar dat zij en dus de parochie voordien ook Maria als patrones had, is pas definitief bewezen door de vondst in het oude Oirschotse archief van een uittreksel uit het procesregister van Luik uit 1270 (3). Dit gegeven is uiterst belangrijk. Er is namelijk in de middeleeuwen praktisch geen sprake van Mariaverering in de westerse kerk. Pas onder invloed van de orde der Witheren begint deze zich rond 1100 langzamerhand te ontwikkelen. Daarvóór is slechts één kortstondige periode van Mariaverering bekend, namelijk na het concilie van Ephese in 451, waar vooral door toedoen van het Oosten als kerkelijke leer werd vastgesteld, dat Maria de moeder van God is. Dit maakte op de westerse kerk zo'n indruk, dat bijvoorbeeld in Rome rond 440 de Maria Maggiore werd gebouwd. Deze opflakking van Mariaverering hield echter slechts enkele tientallen jaren stand. Het ligt dan voor de hand, de oprichting van de Oirschotse Mariakerk (= parochie) te stellen in de eerste tientallen jaren na 440.

Sanctus Dei et Apostolicae Sedis gratia Epus Eboracensis.
Notum facimus, quod cum dudum inter inuicem Capitulum Collegiate
Beate Marie et S. Odulphi in Villa de Oirschot et Nos Ludouicus
Romanus ex una et Canonici dictae Ecclesie Capitulum constitutores
ex altera partibus litis orta esset super aliquo Galieno de
oppo iudicialiter aponeret decimas decimium ad se ratione
dicta sua inuicem pertinere, dicti vero Canonici et Capitulum
contra eas plene iure ad prebendas spectare sustinuerit, Nos
dictam causam coram tribunali nostro agitam, et utriusque
partium serio examinatis, ademptis Juris peritorum concilio
quis actis et Allegationibus, et consideratis omnibus que
de iure possunt et debent, decidimus et statuimus quod sine
induo. Quid quoniam dicta Villa de Oirschot non Eboracensis
Diocesis plene iure et ex donatione Regia et apostolica spectat
ad ipsam Ecclesiam, Amalium etiam Decimam ad eam pertinere
Whilly in eam iuris non Duci Lotharingie aut inuicem de
Oirschot esse preterea terras, que ab antiquo libera sunt
et animum B. Petri abent. Actum et pronuntiatum die
v. Augusti, Anno millesimo ducentesimo septuagesimo.
Extractum hoc per me Notarium publicum Infra scriptum
coram Reuerendissimo Do. Stephano Dei et Apostolicae Sedis ppa
Epis Diouisiensi et Legato Principis Eboracensis Suffraganeo
Ex interu causarum dictae collationatum est hoc scriptum
milliesimo ducentesimo decimo octavo.
Joannes Formayus Notarius pub.

Authentiek uittreksel uit een procesregister van het bisdom Luik, 1617. (Archief Kapittel van Oirschot). Foto J. van de Wal, Best.

Oirschot zal dan voor die tijd als buitenpost vanuit Tongeren bediend zijn. Door de invallen der Franken werden de verbindingen steeds moeilijker, terwijl Oirschot waarschijnlijk nogal rustig lag, omdat in die natte tijd (van circa 300 tot circa 800) de streek ten noorden van Oirschot moeilijk begaanbaar was. Zo kon men ertoe komen, in Oirschot een nieuw Christelijk centrum te stichten, van waaruit de wijde omgeving bediend werd door een college van priesters en geestelijken, die tamelijk onafhankelijk van de bisschop optraden en zelf de opleiding van nieuwe priesters en geestelijken verzorgden.

Dit lijkt misschien vreemd voor ons, maar lag toch helemaal in de lijn van die tijd. Het blijkt bijvoorbeeld uit het *Leven van St. Odulphus* (4), dat deze zijn opleiding tot aan zijn priesterwijding kort na 800 in Oirschot ontving en pas daarna erover dacht, om in een klooster te gaan en zich aan het missiewerk te wijden. Op aandringen van zijn ouders bleef hij eerst korte tijd in de zielzorg te Oirschot werkzaam, maar vertrok toen naar Utrecht, waar hij kloosterling werd en zich in dienst stelde van het missiewerk onder de Friezen.

Vanwege de parallel tussen Oirschot, St.-Oedenrode en Hilvarenbeek ligt het voor de hand, dat daar niet zo heel lang nadien kerkelijke centra zijn gevestigd zoals in Oirschot onder een college van priesters en geestelijken. Ook zij kregen uitgestrekte gebieden te bedienen. Hoe groot het gebied van het Oirschotse college is geweest, kunnen we enigszins vermoeden, als wij erop letten, welke kerken in latere tijd nog afhankelijk waren van het Oirschotse kapittel, namelijk Bladel, Vessem, Wintelre, Middelbeers (5) en het feit dat dit kapittel nog rechten had in Lage Mierde en Esbeek.

Ondertussen hadden zich temidden van de oorspronkelijke bevolking van de hoofdstroom afzwenkende Franken gevestigd. Na de doop van Clovis waren zij niet ineens allemaal Christen en toen zij overgingen tot het Christendom, waren zij niet ineens overtuigde Christenen. De vestiging van het Christendom onder deze Franken heeft wel enige tijd geduurd. Eenmaal gevestigd zocht het Frankische rijk uitbreiding naar het noorden. De Friezen werden militair verslagen, maar om te bereiken dat zij vreedzaam deel gingen uitmaken van het Frankische rijk, was het nodig dat zij Christen werden. Het bekeringswerk van de Friezen, waarvoor Willibrord en zijn gezellen werden aangetrokken, die meer stamverwant waren met de Friezen, was dus een Frankisch-politiek belang, dat dan ook door Frankische schenkingen aan Willibrord gefinancierd werd. Deze Frankische schenkingen aan Willibrord lagen dan ook in gebieden, die in hoofdzaak door Franken bewoond werden, maar praktisch niet in de centra van oorspronkelijke bewoning, zoals Oirschot, St.-Oedenrode en Hilvarenbeek.

Uit deze schenkingen ontstonden in latere tijd moeilijkheden. Toen zij overgingen van Willibrord op Echternach en later op andere kloosters, zoals Tongerlo, gingen deze op hun gebieden kerken stichten, zoals Diessen en Oostelbeers. Zij doorbraken daarmee de politiek van de colleges, die vanuit één centraal punt een groot gebied bedienden. Toen er een kerk en een kloosterling-pastoor kwam in Oostelbeers, moest het Oirschotse college noodgedwongen wel een kerk bouwen in Middelbeers, die bediend werd door een priester, die daarvoor voor een jaar werd

aangewezen (6). Zo zal het ook gegaan zijn in andere plaatsen. In principe waren rond 1500 de pastoors van Middelbeers, Vessem en Wintelre nog *jaarpriesters*, die echter dikwijls vele jaren achter elkaar in functie bleven.

Het is mogelijk, dat het Oirschotse college van priesters en geestelijken zich bijvoorbeeld in de tijd van de Karolingische renaissance heeft hervormd tot een coenobium, een soort kloostergemeenschap, die zich dan later weer heeft omgezet in een kapittel (7). Bij die gelegenheid kan het ook een eigen patroon gekozen hebben: Sint Petrus. Dit zal dan waarschijnlijk gebeurd zijn voor Odulphus vereerd werd, anders had men allicht, zoals in St.-Oedenrode, de plaatselijke heilige als patroon gekozen.

ROL VAN HET KAPITTEL

Het kapittel - en zijn voorgangers - speelt een grote rol in het leven van Oirschot en niet alleen in geestelijk opzicht. Het verzorgde ook het onderwijs en leidde daardoor niet alleen priesters op, maar ook notarissen, secretarissen en ambtenaren. Ook had het kapittel de supervisie over de armenzorg.

Alle bekende feiten wekken de indruk, dat er nooit veel weelde geweest is in het Oirschotse kapittel. Tot 1268 is het gehuisvest geweest in de Mariakerk op de Vrijthof, een wel erg beperkte ruimte voor een kapittel, maar ook voor een parochiegemeenschap van de omvang van Oirschot in die tijd.

Toen in 1268 de eerste Sint Petruskerk als kapittelkerk werd gebouwd, moest men een beroep doen op de hertog en de heer van Oirschot, die zich van die tijd af dan ook prompt met de zaken van kerk en kapittel gingen bemoeien, omdat het *hun* kerk was. Ondertussen was dit gebeuren voor het kapittel zo belangrijk, dat het dit jaar als zijn stichtingsjaar ging beschouwen, hoewel er harde bewijzen zijn, dat het vijftig jaar daarvoor al bestond (8).

De bemoeienis van de hertog was in principe zeker goed bedoeld. In 1282 stelde hij het dekenaat in - tot dan toe had een proost aan het hoofd gestaan - en bepaalde, dat de deken tevens pastoor zou zijn (9). Hij deed dit echter eenzijdig en dat was tegen het zere been van de heer van Oirschot, die dan ook, ondanks de bisschoppelijke goedkeuring van deze bepaling, een nieuwe pastoor voorstelde en benoemd wist te krijgen. Er bleef onenigheid tussen de twee, totdat de hertog in 1288 heer Daniël van Oirschot blijkbaar als medepatroon erkende, en de verordening van 1282 door de bisschop nogmaals werd goedgekeurd. Sindsdien stelden zij om beurten in een opengevallen plaats een nieuwe kanunnik aan.

BEGIN VAN ECHTE GESCHIEDENIS

Eigenlijk betreden we hier pas echt het terrein der geschiedenis, hoewel ook dan nog eeuwenlang de beschikbare feitenkennis erg schaars blijft.

In het geheel van de Nederlandse geschiedenis heeft Brabant wel de meest

geleidelijke ontwikkeling doorgemaakt. Hoewel dit niet met grote schokken gepaard ging, is Brabant toch voorop gegaan in de eeuwendurende groei van feodalisme naar democratie. Wat voor Brabant in het algemeen geldt, gaat in nog versterkte mate op voor Oirschot. Alles gaat zeer geleidelijk, om niet te zeggen gezapig, en toch blijkt Oirschot zo maar ongemerkt alle voorrechten te hebben, die andere plaatsen met moeite wisten te verkrijgen.

BURGERLIJK BESTUUR

Als Oirschot uit het schemerduister in de geschiedenis stapt, heeft het bestuurlijk een ontstellend ingewikkelde situatie. Het is een vrijheid en een heerlijkheid, wat eigenlijk tegengestelde begrippen zijn. Toch heeft het dorpsbestuur steeds beide betitelingen blijven benadrukken, wat bewijst, dat het van de voordelen van elk wilde profiteren. De heerlijkheid op haar beurt was gesplitst in twee helften: de hertog en de plaatselijke heer bezaten ieder de helft van het heerlijke bestuur. Ook dit heeft Oirschot op zeer handige wijze uitgebuit door de twee halvereen tegen elkaar uit te spelen. Als de hertog aan de beurt was, om een functionaris te benoemen, werd iemand voorgesteld, die de plaatselijke heer niet aangenaam was en omgekeerd. Zo kreeg men toch uiteindelijk wel het bestuur, dat men zelf wilde. Oirschot heeft er zelfs een kapitale som voor over gehad, om deze situatie te bestendigen. Toen namelijk de hertog, door financiële nood gedwongen, zijn deel van de heerlijkheid in 1558 had verpand aan de Merode's en dezen dus als alleenheer konden optreden, bracht Oirschot in 1614 de belangrijke som van 4000 goudgulden bijeen, om de verpande helft voor de hertog te lossen. Handig wisten zij daarbij het voorrecht te bedingen, dat de secretaris voortaan benoemd zou worden uit een door het bestuur op te maken bindende voordracht van drie personen (10). Al switchend en manoeuvrerend heeft Oirschot eeuwenlang zijn eigen zin gedaan.

Met het Oirschots vrijheidsrecht - een vorm van zelfbestuur als een stad - is ook iets bijzonders aan de hand. Waarschijnlijk in 1185 kreeg Den Bosch zijn vrijheidsrecht. Van Den Bosch kregen veel steden en dorpen het stadsrecht of vrijheidsrecht. Dit hield praktisch altijd in, dat zij te *hoofde stonden* in Den Bosch. Zo kregen Eindhoven en St.-Oedenrode in 1232 de vrijheid van Den Bosch en stonden daar te *hoofde*. Zelfs Landen in België *stond te hoofde* in Den Bosch; zo ook de meeste plaatsen van de Meierij met uitzondering van Oirschot. Van 1550 tot 1621 dienden voor het hof van Brabant te Brussel een hele reeks processen tussen Den Bosch en Oirschot. Den Bosch eiste, dat Oirschot te *hoofde* kwam bij haar schepenbank. De uitspraak kwam er steeds op neer, dat *Oirschot niet te hoofde staat in Den Bosch, maar rechtstreeks beroep heeft op de raad van Brabant* (11). Het lijkt niet overmoedig hieruit te besluiten dat het Oirschotse vrijheidsrecht wel eens ouder kan zijn dan dat van Den Bosch.

Een ander voorbeeld, dat Oirschot zich gezapig gedraagt, maar toch zijn doel bereikt, is de kwestie van de *gemynt* (gemeenschappelijke weidegrond). In 1300 kocht Oisterwijk van de hertog een groot stuk *gemynt*

tot op de stoep van het Oirschotse kasteel: de watermolen van Spoor-donk was de grens (12). De Oirschotse reactie liet op zich wachten tot 1312. In dat jaar kocht Oirschot een stuk *gemynt*, dat grotendeels hetzelfde was als het Oisterwijkse van 1300 (13). Maar toen het in 1385 tot een proces kwam tussen beide dorpen, kreeg Oirschot veruit het grootste stuk toegewezen volgens de nu nog bestaande grenzen (14).

BESTUURSORGANISATIE

De voornaamste persoon in een dorp was de *schout*. Hij was een hertogelijk ambtenaar en op zijn benoeming had het dorpsbestuur geen invloed. Boven hem stond de *kwartierschout* van Kempenland, die ook dikwijls in Oirschot woonde, en boven de vier *kwartierschouten* de *hoogschout* van de Meierij, die in Den Bosch zijn zetel had. De *schout* was hoogste bestuurder, hoofd van de politie en in strafrechtelijke zaken aanklager voor de *schepenbank*. De *schepenbank*, gevormd door zeven *schepenen*, van wie één *president*, was op de eerste plaats rechterlijk college. Dit behandelde burgerrechtelijke zaken, zoals geschillen tussen dorpsgenoten; ook koop, verkoop en schuldbekentenissen werden voor hen verleden. Tevens had de *schepenbank* strafrechtelijke jurisdictiemacht en die van Oirschot hoge jurisdictiemacht, zodat zij eventueel een doodvonnis kon uitspreken.

Daarnaast waren de *schepenen* met de *schout* de hoogsten in het burgerlijk bestuur, het *corpus*.

Krachtens privilege van hertogin Johanna van 1378 traden de Oirschotse *schepenen* op met Kerstmis (15). De *kwartierschout* van Kempenland benoemde en beëdigde hen in overleg met de aftredende *schepenen*. Uit jarenlangegewoonte benoemde de *schout* altijd de voorgestelden. Toen de *schout* echter in 1589 *schepenen* wilde benoemen in afwijking van de voordracht, ging Oirschot in beroep bij de hertog. Dit beroep werd toegewezen en de *schout* kreeg opdracht de voorgestelden te benoemen en te beëdigen (16).

Als de *schepenen* na een jaar aftraden, bleven zij een jaar lang *gezworenen*, dit is eerste adviseurs. Na dat jaar bleven ze *raadslieden*, als zij geen andere functie kregen. Dikwijls werden dezelfde na twee of drie jaar weer benoemd tot *schepenen*.

In geval van zeer gewichtige beslissingen moest een vergadering van alle ingezetenen bijeengeroepen worden. Dit was voor Oirschot met zijn grote uitgestrektheid en vele inwoners bijna ondoenlijk.

Daarom kreeg het in 1484 van hertog Maximiliaan het privilege der *achtmannen* (17). Elk van de acht herdgangen: Kerkhof (centrum), Spoor-donk, Hedel (met Audenhoven), Notel, Straten, Aarle, Naastenbest en Verrenbest, koos bij meerderheid van stemmen een vertegenwoordiger. Deze acht mannen brachten de stem van het volk uit in gewichtige zaken. Zij zijn dus de voorgangers van de huidige gemeenteraad, die dan ook binnenkort zijn 500-jarig bestaan kan herdenken. Later kregen deze achtmannen ook de taak, de belastingen te innen (18), en weer later werden zij *burge-meester*, een soort ambtenaren van financiën.

Tot de regenten, die samen het *corpus* vormden, hoorden ook nog de *kerkmeesters* en *Heilige Geestmeesters*. Zij waren aan de ene kant verant-

Maria-kerk aan het Vrijthof te Oirschot, thans Nederlands Hervormde Kerk.
Fotoverzameling Streekarchief, nummer 572.

woording schuldig aan het kapittel en aan de andere kant, als leden, aan het corpus.

Kerkmeesters waren er meestal twee, van wie gewoonlijk één geestelijke was. Maar als er veel werk was, zoals bij de herbouw der kerk, konden er ook drie of vier zijn. Bouw en inrichting van de kerk werden als een gemeenschapszaak beschouwd en dus bekostigd uit de gemene middelen. De uitgaven voor de strikte eredienst vielen waarschijnlijk niet onder het beheer der kerkmeesters.

De Heilige Geestmeesters beheerden de goederen van de Tafel van de H. Geest of armentafel. Deze is waarschijnlijk ontstaan uit de oudst-bekende armenzorg in de kerk: alle gelovigen brachten bij de samenkomsten in natura mee, wat ze konden missen. Daarvan werd een deel bestemd voor de Eucharistie en geplaatst op het altaar, de tafel des Heren; het overige werd geplaatst op de tafel van de H. Geest tot uitdeling aan de armen (19).

Aanvankelijk waren er in Oirschot twee Heilige Geestmeesters of armmeesters, van wie één geestelijke was en meestal vele jaren in functie bleef, terwijl de ander meer wisselde (20). Rond 1500 kwamen er drie armmeesters, die meestal leken waren (21). Enige tijd later had elk van die drie zijn eigen wijk, waarin hij ook zelf woonde en de uitdeling aan de armen verzorgde. Straten en Notel vormden samen één wijk; Best en de rest van Oirschot de twee andere (22).

Er waren nog andere functionarissen, die niet tot het corpus behoorden; op de eerste plaats de *secretaris*. Officieel hoorde hij wel niet tot het bestuur, maar in feite had hij een grote stem en, als deskundige bij uitstek, dikwijls een zeer grote stem. Onder zich had hij een *substituut-secretaris of klerk*. Oirschot heeft zeer bekwame secretarissen gehad, wat blijkt uit de goede verzorging en redactie van de schepenakten. De secretaris van Oirschot was tevens griffier van het kwartier Kempenland.

Onder het dorpsbestuur dienden meestal twee *vorsters*, die de functie hadden van veldwachter en gemeentebode. Daarnaast was er nog een *schutter*, die tot taak had vreemd vee, dat op de Oirschotse gemeenschappelijke weide kwam, te vangen en op te sluiten (*schutten*), tot de vastgestelde boete betaald was door de eigenaars (23).

DE HEREN

De positie van de heer is door de ingewikkelde bestuursituatie van Oirschot niet zo duidelijk. Hij was in oorlogstijd de commandant van het Oirschotse contingent. Hij had op zijn beurt het benoemingsrecht voor verschillende functionarissen en zijn deel in de opbrengst van diverse boeten. Hij was in aanzien de eerste man in Oirschot, wat natuurlijk een grote morele invloed betekende. Maar daarmee is het dan ook wel gezegd. Daar vele heren buiten het dorp verbleven, was hun directe invloed natuurlijk minder groot.

Rond 1300 werden de oorspronkelijke heren van Oirschot opgevolgd door de familie van Leefdael. Hun erfgename, Isabella, bracht rond 1350 Oirschot aan het geslacht Petershem. Weer een vrouwelijke erfgename, Beatrix van Petershem, bracht Oirschot aan de familie De Merode, die van 1410 tot 1672 de halve heerlijkheid bezat.

Daarna volgde door koop de familie Sweerts de Landas. Het heerlijkheidsrecht was echter inmiddels minder gaan betekenen.

SOCIAAL-ECONOMISCHE SITUATIE

De situatie van Oirschot op het einde van de middeleeuwen was die van een agrarische centrumplaats. De meerderheid van de bevolking verdiende zijn kost in de landbouw en voor de rest was er op het agrarische gerichte nijverheid, zoals wevers, looiers, brouwers, kuipers, wagenmakers, molenaars en het gebruikelijke dorpse handwerksbedrijf. In de rijkste jaren is er zelfs een handschoenmaker geweest (24).

De heer van Oirschot nam natuurlijk een uitzonderlijke positie in. De schout, de kanwiniken en de secretaris werden wel met heer aangesproken, maar verder werd de voornaam gebezigd, hoewel er al heel vroeg in Oirschot achternamen in onze zin voorkwamen. In 1340 namelijk kwamen al verschillende familienamen voor, die nog steeds in zwang zijn (25). Iedereen kende iedereen. Het waren wel goeuden, die in een functie werden benoemd, maar er was geen wezenlijke afstand. Vele bekende Oirschotse familienamen komen zowel voor bij de regenten als op de uitdelingslijst van de armmeesters.

De handel concentreerde zich op de markten. Het marktrecht was een voornaam onderdeel van het vrijheidsrecht. Het was dan ook bedoeld als een doorbreking van het monopolie van de beroepshandelaars voor Oirschot en omgeving. Oirschot had vier jaarmarkten en een weekmarkt, die volgens getuigen zo druk bezocht werd, dat ze aan een jaarmarkt deed denken (26). Deze weekmarkt was op zaterdag en de tolvrijdom voor vervoer naar en van deze weekmarkt duurde van vrijdagmiddag tot zondagmiddag (27).

In de vijftiende en zestiende eeuw was Oirschot tamelijk welvarend, wat ook blijkt uit vele schenkingen aan de kerk en aan de armen. Door zijn uitgestrektheid, inwonertal en relatieve welvarendheid betaalde Oirschot in alle belastingen veruit het meest van alle plaatsen in het kwartier Kempenland (28). Maar door de Gelderse invallen (*Maarten van Rossum*) en later de troebelen van de 80-jarige oorlog verviel het tot grote armoede.

OUDE GEBOUWEN

Uit deze betrekkelijk welvarende tijd dateren de grote munumenten van Oirschot, zoals de Sint Petruskerk en het raadhuis. Het is waarschijnlijk verduidelijkend voor de geschiedenis, om even bij de oudste gebouwen stil te staan.

MARIA KERK

De Mariakerk op het Vrijthof is ongetwijfeld het oudst-bestaande bouwwerk. Gebouwd rond 1100 als parochiekerk, is zij meermalen verbouwd, vooral wat het koor betreft. Bij de laatste restauratie in 1960-62 bezocht professor E.H. ter Kuile, een van de grootste deskundigen op het gebied van de Romaanse kerkbouw, de Mariakerk. Hij was helaas niet in de gelegenheid, om een grondig onderzoek te doen, maar sprak als zijn

mening uit, dat de eerste aanzet van deze kerk veel ouder moest zijn dan 1100 (29). Zij heeft na deze restauratie weer veel van het bekoorlijke van een Romaanse kerk.

SINT PETRUSKERK

Toen de Sint Petruskerk gebouwd werd in 1268, was er geen plaats in de kom van het dorp rond het Vrijthof. Men bouwde de kerk zo dicht mogelijk daarbij, achter de huizen, die stonden tegenover de huizen aan de huidige zuidkant van de Markt. Deze kerk stond dus niet vrij en van de huidige Markt was geen sprake. Deze kerk brandde in 1462 af en men begon zo spoedig mogelijk aan de bouw van de tegenwoordige op dezelfde plaats, nog steeds achter de genoemde huizen. Zij is duidelijk in drie etappes gebouwd; eerst het koor en zuidertransept, later het noordertransept en weer later het schip. Het gereedgekomen gedeelte werd dichtgeplankt en in gebruik genomen. Na het gereed komen van het volgende deel werd de schutting weggenomen en het nieuwe stuk bij de kerk getrokken. Zo heeft het vele tientallen jaren geduurd, voor de kerk helemaal gereed was (30).

In 1566 brak een grote brand uit. De huizen, die met hun achterkant tegen de kerk aan stonden, brandden af met een paar brouwerijtjes, die daarbij stonden. Er was groot gevaar voor de kerk, die echter vooral door de gunstige wind gered werd. Er werd een grote actie op touw gezet, die ertoe leidde, dat koning Philips II bepaalde, dat de afgebrande huizen niet herbouwd mochten worden vanwege het brandgevaar voor de kerk. Ook de hier en daar al begonnen herbouw moest worden afgebroken en de gronden werden tegen vergoeding onteigend (31). In 1623 brandden de resterende huizen op het huidige marktplein af. Op dezelfde wijze als in 1566 bepaalde koning Philips IV, dat ook deze huizen niet mochten worden herbouwd en dat de grond onteigend kon worden. Van die tijd af dateert dus pas de huidige Markt en de vrije ligging van de kerk. De aanvankelijk hoge spits van de toren brandde twee keer af, in 1558 en in 1627 (32). Na de tweede brand werd er een kortere spits op geplaatst.

Tussen 1508 en 1511 werden koorbanken geplaatst van de hand van Jan Borchmans uit Eindhoven (33). De vele altaren, schilderijen en gebrandschilderde ramen, waarmee de kerk gesierd was, verdwenen tijdens de reformatie, toen de kerk in gebruik was van de kleine groep van buiten Oirschot afkomstige hervormden. In 1800 kwam zij weer aan de katholieken. Zij had veel geleden, maar pas in 1887 kon zij gerestaureerd worden. Na de instorting van de zuidwesthoek van de toren in 1904 werd de restauratie volgens de toen geldende opvattingen uitgevoerd. Deze hoek van de toren werd in strijd met de oorspronkelijke stijl veel te strak en te kil opgemetseld. De restauratie na de zinloze verwoesting van 1944, waarbij onder andere de koorbanken en de preekstoel verloren gingen, werd voortreffelijk geleid en uitgevoerd, en voltooid in 1963. De inwendige aankleding en oplichtering van de kerk maakt goede vorderingen.

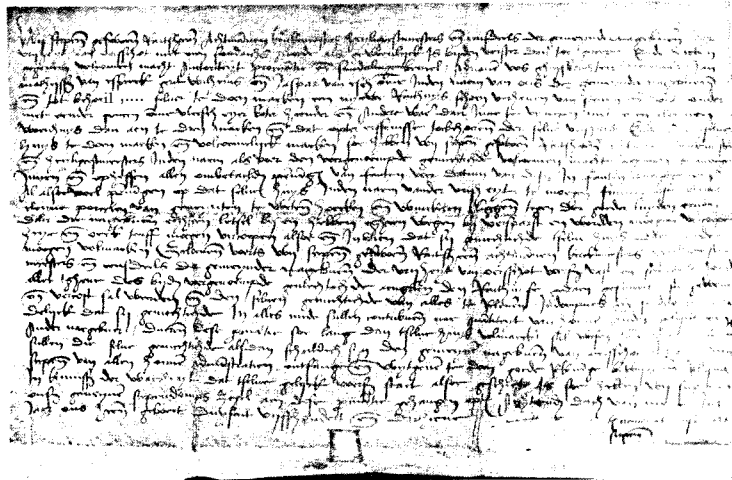
RAADHUIS

Het raadhuis is gebouwd in 1513. Voor de zienswijze van de architect,

die het raadhuis gerestaureerd heeft - zoals gepubliceerd in Campinia, jaargang VIII, nr. 32 - vonden wij tot nog toe geen enkel fundament. Aan een kleine commissie werd 8 mei 1513 opdracht gegeven, een raadhuis (geen rechthuis!) te bouwen "schoen ende verheven van steenen ende hout met een foute (= voute, gewelf) daeronder", om te dienen als markthall voor boter, kaas, eieren en gevogelte, en bij dat raadhuis een woonhuis (34).

De latere brandweergarage, huidig onderkomen van de burgerlijke stand en de kassier, is dus oorspronkelijk een soort conciërgewoning geweest. De commissie kreeg volmacht, stukken van de gemeynt te verkopen, achterstallige belastingschulden te innen en geld op te nemen, om de bouw te financieren. In de Franse tijd is de buitenkant bepleisterd en in het keldergewelf een woonhuis en cellen ondergebracht. In 1938 werd het raadhuis gerestaureerd in de huidige toestand.

Opdracht tot de bouw van het raadhuis van Oirschot, 1513.
(Archief gemeente Oirschot, charter nr. 357).

Foto J. van de Wal, Best.

ODULPHUSKAPEL en H. EIK

In 1437 werd in Verrenbest op de plaats, waar volgens overlevering het ouderlijk huis van Odulphus gestaan had, door de Bestse ingezetenen een kapel gebouwd te zijner eer (35). Daar werd door de week dikwijls de mis opgedragen, maar niet op zondag. Pas ruim 100 jaar later, in 1553 hebben de Bestse mensen na veel moeilijkheden en ondanks het voortdu-

rend verzet van het kapittel kunnen bereiken, dat Best een eigen parochie werd.

Ook in de loop van de vijftiende eeuw is de eerste kapel van de H. Eik gebouwd (36).

GODSDIENSTIGE SITUATIE

Als zetel van een kapittel had Oirschot op godsdienstig gebied natuurlijk veel faciliteiten, hoewel het kapittel zich weinig met de zielzorg bemoeide. Sinds 1282 was de kapitteldeken rechtens pastoor, maar meestal liet hij zijn herderlijke functie door een ander waarnemen. Deze waarnemend pastoor klaagde dikwijls, dat de kanunniken hem te weinig hulp boden in het zielzorgwerk, vooral prediking en biechthoren. De eerste taak van het kapittel was het koorgebed. De meeste van de 11 kanunniken waren wel priester, maar met het gezamenlijk bidden van de kerkelijke getijden en eventueel het opdragen van de mis beschouwden zij hun taak als vervuld. Er werden veel missen opgedragen aan de vele altaren in de kerk en de Mariakapel, waarvoor dikwijls stichtingen gemaakt waren. Ook ieder gilde had zijn eigen altaar. Behalve de gilden van St. Joris en St. Sebastiaan, die een soort burgerwachttaak hadden, waren deze gilden in wezen godsdienstige broederschappen, waarop de naam *Onze Lieve Vrouwe-broederschap* nog wijst. Behalve de zondagen waren er vele verplichte feestdagen, zodat men wel aan zijn vakantie toekwam, al was deze niet betaald. Het grote feest van elk dorp, naast het patroonsfeest, was het feest van de kerkwijding der eigen kerk, de kerk-mis, later kermis, die wij nog als restant daarvan hebben overgehouden. Dit feest van kerkwijding werd aanvankelijk gevierd op zondag na het feest van Bartholomeus (24 augustus). Blijkbaar werd het gedurende heel de week nog kerkelijk gevierd. Maar, omdat toen de oogsttijd lang duurde - de gerst- en boekweitooft viel laat - was het moeilijk voor velen, om die kerkelijke plechtigheden mee te maken. Daaraan werd in 1556 op verzoek van het kapittel de kerk-mis verplaatst naar zondag vóór het feest van Remigius en Bavo, dus de laatste zondag van september, waarop nog steeds Oirschot-kermis wordt gehouden (37).

Vele stichtingen met een godsdienstig-sociaal doel kwamen tot stand, zoals het St.-Joris-gasthuis, gesticht in het begin der 14de eeuw door Rogier van Leeftael en zijn vrouw Agnes van Kleef, voor het huisvesten en de tijdelijke verpleging van pelgrims. Hieraan was ook een eigen kapel verbonden (38).

Verder waren er enkele hofjes, bedoeld voor de huisvesting van arme alleenstaanden, zoals de Amelrijck Boot-stichting, ook genoemd Groot Bagijnhof, ofschoon het dat niet was (1472) (39); het Beelaertshofje, ook genoemd fundatie van St.-Anna en St.-Oda (1489); de fundatie Dirck van der Ameyden (1607) (40) en het Jan Daems-gasthuis (1613), dat pas gerestaureerd is (41).

Daarnaast waren er nog stichtingen, die ten doel hadden een uitkering te doen aan armen, studenten of familieleden, zoals die van Gijsbert Vlemmincx (1529) (42), Jan van der Ameyden (1537), Jan van Merode (1610) en Hendrik Verbeek (1621) (43).

De godsdienstige beleving was in de loon van de vijftiende en zestiende eeuw zeer verslapt en oppervlakkig geworden en vervallen tot uiterlijkheden en bijzaken. De priesters, ook in Oirschot, gaven daarin het slechte voorbeeld. Een grondige reformatie was nodig. De door het concilie van Trente op gang gebrachte verbetering zette echter slechts langzaam door. Het verzet van het Oirschotse kapittel tegen de maatregelen van de bisschop van het in 1559 opgerichte bisdom van 's-Hertogenbosch was tekenend.

TACHTIGJARIGE OORLOG

In deze betreurenswaardige omstandigheden begon de Hollandse opstand tegen de koning, een zeer droeve tijd voor Oirschot. Heen en weer trekkende legers van beide partijen, bestaande uit het niet-verhevenste deel van de maatschappij, plunderden, roofden en brandschatten. Door de afsluiting van de Antwerpse haven werd Brabant economisch geworgd.

TWAALFJARIG BESTAND

Toch was er nog voldoende energie aanwezig bij de bevolking, om zich op te richten in de tijd van het twaalfjarig bestand (1609-1621) en de daarop volgende jaren tot het beleg van Den Bosch. De aartshertogen Albert en Isabella voerden een voortreffelijk bestuur dat werkelijk op de belangen van de bevolking gericht was. De katholieke reformatie kreeg kans, zich in deze 20 jaar door te zetten in Oirschot en heeft onze voorouders de kracht gegeven, die ze in de komende anderhalve eeuw zo bitter hard nodig zouden hebben. In deze periode kwam zelfs nog de nieuwbouw van de Latijnse school gereed, die, hoewel in desolate toestand, onlangs door het gemeentebestuur kon worden aangekocht en nu hopelijk voor verder verval behoed en gerestaureerd zal kunnen worden.

1629 - 1648

Met de verovering van Den Bosch door Frederik Hendrik in 1629 braken voor Oirschot donkere tijden aan. Tussen 1629 en 1648 heerste er een grote onzekerheid, hoewel het Staatse bestuur zich slechts korte tijd effectief heeft kunnen bewijzen rond 1640. In 1643 hadden eigen Oirschotse mensen het bestuur weer in handen (44). Maar de dreiging van definitieve Staatse bezetting hing al die tijd levensgroot boven het wegwijnende Oirschot.

DE CARMEL

In deze donkere tijden straalde echter nog een lichtende lamp, die ter ere Gods op wonderlijke wijze totaal zou opbranden (45). Moeder Maria Margaretha der Engelen, in de wereld Maria Margaretha van Valckenisse, kwam zich in 1644 met enkele medezusters, onder wie een Oirschotse, vestigen in de Carmel Bleijendael aan de Nieuwstraat in Oirschot. Het was het huis van Sylvester Lintermans, die met eindeloos geduld door

de bemiddeling van Maria de Medici, koningin van Frankrijk, van stadhouder Frederik Hendrik een vrijgeleide had weten te verkrijgen voor de zusters. Na de dood van Frederik Hendrik werd dit vrijgeleide hernieuwd door zijn zoon, stadhouder Willem II.

Moeder Maria Margaretha was een zeer bijzondere vrouw. Begiftigd met stigmata en visioenen en gelouterd door veel lijden, leefde zij in een roep van heiligheid en was in de donkerste jaren van Oirschot een bron van licht en kracht voor de toegewijde kring om haar heen en daardoor voor heel Oirschot en omgeving. Op 5 februari 1658 stierf zij en ging haar wens in vervulling, dat haar lichaam tot olie zou vergaan, om in de godslamp te kunnen opbranden. Van deze olie wordt nog steeds een kleine hoeveelheid in Oirschot bewaard. De wonderlijke gebeurtenissen, die met het lichaam van moeder Maria Margaretha plaatshadden, de onverklaarbare genezingen door haar voorpraak en de grote volkstoeloop waren een doorn in het oog van het Staatse bestuur. Haar lichaam werd in de nacht van 9 op 10 juli 1663 door een troepenmacht van honderd ruiters en zestig man voetvolk ontvoerd naar 's-Hertogenbosch en daar begraven. Het was voor de zusters intussen duidelijk geworden, dat het vrijgeleide van Willem II na zijn dood, in het stadhouderloze tijdperk, alle waarde verloren had. Zij vluchtten dan ook naar België. In 1931 keerden echter weer Carmeliten in haar Oirschotse klooster terug.

1648 - 1672

De jaren 1648 - 1672 zijn de donkerste jaren in Oirschots geschiedenis geweest. *0, miserrima pax* (0, allerongelukkigste vrede) tekende de pastoor van Best in zijn doophoek aan, toen in zijn kerk door de Staatse troepen alles kort en klein geslagen en vernield was (46). Hoe allerongelukkigst die vrede was, zou in de komende jaren maar al te duidelijk blijken. Alle katholieke ambtsdragers werden van de ene op de andere dag ontslagen en brodeloos gemaakt. Hollandse hervormden werden geïmporteerd als predikant, schout, secretaris, schoolmeester en vorster. De kerken werden in beslag genomen en uitgeplunderd. De uitoefening van de katholieke godsdienst werd verboden. Alle katholieke zielzorgers werden verbannen. De Sint Petruskerk werd ter beschikking gesteld van het handjevol gereformeerden en schijnt voor het grootste gedeelte als opslagplaats gebruikt te zijn. De Mariakerk werd in 1659 als boterwaag ingericht (47). De kapel van de H. Eik werd tot de grond toe afgebroken, maar door de Oirschotse mensen werd telkens een kapelletje van plaggen gebouwd. Vele Brabantse plaatsen bouwden een noodkerkje juist over de grens op vrij gebied, dikwijls op meerdere uren lopen van hun dorp. Voor Oirschot, gelegen in het hart van de Meierij, was geen enkele grens bereikbaar. Het schijnt, dat pastoor Bartholomeus van der Veecken al die jaren ondergedoken in Oirschot heeft geleefd en zijn parochianen zo goed mogelijk heeft bijgestaan.

Boven de gebruikelijke belastingen werd de Hollandse verponding ingevoerd, een soort onroerend-goed-belasting op huizen en vooral gronden die volgens de berekening van een deskundige soms tot vijftig procent

van de bruto opbrengst opliep. Het is meermalen voorgekomen, dat iemand gratis afstand deed van zijn grond, om van het betalen van de verponding af te komen.

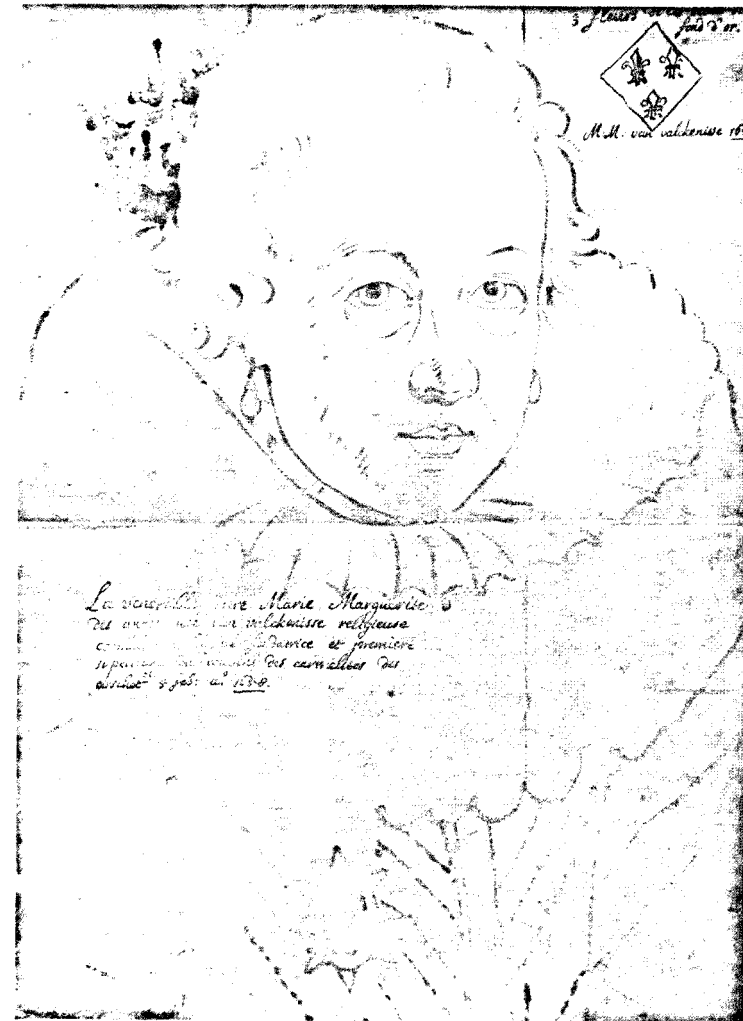
Er was een onvoorstelbare uitbuiting en armoede. De handel werd praktisch onmogelijk gemaakt, daar Staats-Brabant zowel voor Noord- als voor Zuid-Nederland als buitenland gold. Het is dan ook niet verwonderlijk, dat in die jaren vele Brabanders als teuten - dit is marskramers - hun kost in het buitenland hebben trachten te verdienen.

DOKTER FEY

Een merkwaardige figuur in deze tijd was dokter Arnold Fey (48). Zijn vader en naamgenoot was *chirurgijn*, een ongediplomeerd, tweederangs arts. Ook de beroemde Fey krijgt deze benaming. Ook hij heeft nooit medicijnen gestudeerd. Begonnen als kleermaker, werd hij weldra harnasmaker, dit is vervaardiger van stijve steuncorsetten. Als zodanig kwam hij in aanraking met allerlei lichamelijke afwijkingen. Brutaal en handig als hij was, probeerde hij deze te genezen en had blijkbaar succes. Zo ging hij zich met allerlei andere medische problemen bezighouden, wat ten slotte daarin resulteerde, dat hij borstkanker-, hazelip- en staaroperaties verrichtte. Ook ontwikkelde hij een verkoelend verbandwater en deed hij aan urine-onderzoek. Hij werd zo bekend, dat hij verscheidene prominente personen te behandelen kreeg, zoals de koningin-moeder van Frankrijk, de dochters van de raadspensionaris Johan de Witt en misschien de echtgenote van stadhouder Frederik Hendrik, Amalia van Solms, hoewel daar nog geen bewijzen van gevonden zijn. Dit hield echter nog niet in, dat zijn bekwaamheid dan ook overal serieus genomen werd. Koning Lodewijk XIV noemde hem immers de *kwakzalver van de Meierij* (49). Hij was wel zo sluw, dat hij alle twijfelachtige patiënten eerst in een officiële akte liet verklaren, dat ze op eigen risico de operatie ondergingen en hem nooit aansprakelijk zouden stellen voor een eventuele mislukking. Fey heeft ook te maken gehad met moeder Maria Margaretha der Engelen, wier lichaam hij na haar dood onderzocht en voor wie hij blijkbaar een grote verering had.

Bij de inval der Fransen in 1672 nam hij de vlucht naar door de Fransen bezet gebied. Op een poging van Oirschotse zijde, om hem terug te laten keren - hij trok veel patiënten en was een bron van inkomsten voor Oirschot - ging hij niet in. In 1675 werd hij heer van Kranenburg. Blijkbaar uit heimwee naar Oirschot heeft hij later geprobeerd, de Staatse helft van de heerlijkheid Oirschot te kopen. Bij resolutie van de Staten Generaal van 16 april 1678 werd deze overdracht goedgekeurd. Alle leden van de *ware gereformeerde religie* van Oirschot sprongen op hun achterste benen en de koop ging niet door. Op 16 april 1679 stierf Fey te Kranenburg en werd daar in de kerk begraven. De overbrenging van zijn grafsteen in 1945 uit Kranenburg naar Oirschot kan niet anders betiteld worden dan brooddronken roof.

Dat het Hof van Solms door Amalia van Solms aan Fey geschonken werd, is een fabeltje. Het werd in opdracht en voor rekening van Fey gebouwd door aannemer Stockelmans, die twee jaar na de dood van Fey

Moeder Maria Margaretha der Engelen.
Sepia van onbekend tekenaar (17e eeuw).
Tekeningverzameling Sireekarchief.

zich gedwongen zag, beslag te laten leggen op de erfenis, om het laatste deel van de bouwkosten uitbetaald te krijgen (50).

1672 - 1795

Na de Franse inval in het rampjaar 1672 veranderde de toestand in zoverre, dat de katholieken tegen hoge *recognitie-gelden*, die in de zakken van de hervormde regeerders verdwenen, verlof kregen, om een schuur te bouwen, die als kerk gebruikt kon worden. Deze schuurkerk stond aan het einde van de Nieuwstraat, hoek Gasthuisstraat. Officieel bleef de uitoefening van de katholieke godsdienst verboden, zodat hij het minste of geringste, dat de schout niet aanstond, de kerk gesloten kon worden en pas na het betalen van een afkoopsom weer geopend werd. Het onderwijs was niet alleen gereformeerd, maar ook anti-katholiek. Sommige ouders wilden hun kinderen niet naar deze school sturen. Velen konden vanwege de grote armoede het schoolgeld niet betalen. De kinderen moesten dikwijls al jong helpen op het boerenbedrijfje, of werden verhuurd als koeherd. Het is dus niet verwonderlijk, dat het aantal analfabeten toenam. Zelfs onder de regenten kwamen in deze periode meermalen mensen voor, die zelfs hun naam niet konden schrijven. Volgens de wet moesten alle regenten van de *ware gereformeerde religie* zijn. In feite waren alle betaalde functionarissen gereformeerd en van de niet-betaalde, degenen, die het meeste invloed hadden. Voor alle functies had men niet genoeg mensen beschikbaar. De niet-aantrekkelijke functies werden aan katholieken overgelaten. Als armmeesters bijvoorbeeld komen maar een enkele keer gereformeerden voor. De armenkas was in deze tijd lang niet toereikend. Toch moesten de armmeesters uitkeringen doen. Dat was dan dikwijls uit eigen zak en men moest maar afwachten, wanneer het voorgeschotene na goedkeuring der rekening terugbetaald zou worden (51).

Een benoeming voor een functie mocht men niet weigeren. Het is zelfs gebeurd, dat iemand, die een benoeming als aimaneester zag dreigen, uit Best naar Eindhoven verhuisde (52). De gereformeerden, die alle benoemingen in handen hadden, namen uit de katholieken niet de bekwaamsten, maar degenen, van wie zij de minste tegenwerking verwachtten. De oude Oirschotse privileges werden eenvoudig van tafel geveegd.

Langzamerhand is er verbetering ingetreden. De gereformeerde Oirschotse bestuurders, die er lange tijd verbleven, gingen zich meer een voelen met de bevolking en probeerden het algemeen belang te bevorderen. De scherpste kanten werden afgeslepen. Geleidelijk ging men bekwaamere katholieken in bestuursfuncties benoemen. De toestand werd enigszins dragelijk, maar het is te begrijpen, dat de meeste Oirschotse mensen reikhalzend begonnen uit te zien naar de komst van de Fransen.

DE FRANSE TIJD

Men wist wel, dat het Franse systeem verre van ideaal was, maar men zag toch wel iets in de ideeën van vrijheid, gelijkheid en broederschap. Men hoopte, als men meewerkte met de Fransen in de geest van de patriotten, een bestuurlijke zelfstandigheid te kunnen behouden en

op eigen manier de goede gedachten van de Franse revolutie te kunnen realiseren, zonder de verkeerde over te nemen.

Wij constateren dan ook in de resolutieboeken, hoe de Oirschotse regenten na de komst der Fransen ostentatief hun best deden, om te laten zien, hoezeer zij wel gegrepen waren door de moderne ideeën. De regenten bleven zitten, maar het gereformeerde beslissingsmonopolie was doorbroken. De katholieke Oirschotse regenten konden echt meespreken en geleidelijk hun invloed wat versterken. Oirschot had geluk, dat het met Bataafsche Brabant bij de Bataafsche Republiek werd ingedeeld, want bij de vrije Franse Republiek horen was toen echt niet zo'n lolletje.

ZUSTERS FRANCISCANESSEN

Een tekenend voorbeeld daarvan is de vestiging van de zusters Franciscanessen in Oirschot (53). De zusters Penitenten-recollectinen, gesticht in 1623 in de stad Limburg, hadden na een aanvankelijk grote bloei slechts een paar kloosters overgehouden, waaronder dat aan de Beekpoort in Weert, dat in 1663 gesticht was door zusters, die vanuit Dommelen gevlucht waren. Weert had het twijfelachtige genoegen, in 1793 bezet te worden door Franse troepen en later bij de Franse Republiek te worden ingelijfd. De zusters werden jarenlang lastig gevallen en uiteindelijk onder bedreiging op 20 maart 1797 verdreven. Negen zusters met een zestal pensionnaires kwamen 22 maart in Oirschot aan. Zij werden onder uiterst primitieve omstandigheden ondergebracht in een klein huis in de Koestraat. Een jaar later konden de zusters nog een ander huis huren en later kopen. In 1801 kochten zij twee naast elkaar gelegen huizen, die enigszins als klooster werden ingericht. Ondertussen waren ook de andere Weertse zusters, die eerst overal verspreid waren, in Oirschot gearriveerd. Van een terugkeer naar Weert is later niets meer gekomen. Zo werd in deze jaren in Oirschot met vele opofferingen de grondslag gelegd voor de later zo bloeiende zusterscongregatie.

TERUGGAVE SINT PETRUSKERK

De gelijkheid, vrijheid en broederschap, die met de mond werd beleden, moest ook in praktijk gebracht worden. Op 24 december 1798 werd de St.-Petruskerk weer aan de katholieken toegewezen, terwijl de gereformeerden de Mariakerk kregen. Doch door veel tegenstribbeling kon de oude parochiekerk pas op 19 oktober 1800 in gebruik worden genomen (54).

LODEWIJK NAPOLEON

De opeenvolgende regeringen in de Franse tijd lieten Oirschot vrijwel onberoerd. Langzaam kwam er wat welvaart. Blijkbaar was Oirschot in die tijd ruim beplant met bomen en gold het op dit terrein als voorbeeld voor heel de Meierij. Zelfs koning Lodewijk Napoleon sprak bij zijn bezoek aan Oirschot in 1309 daarover zijn bewondering uit (55). Lodewijk Napoleon bestuurdde het land zo goed mogelijk en kwam op voor

het belang van Nederland, zodat hij niet lang genade vond in de ogen van zijn keizerlijke broer.

BIJ HET KEIZERRIJK

In 1810 werd Noord-Brabant ingelijfd bij het Franse keizerrijk. De korte opflakking van democratie werd resoluut gedoofd. Alles werd voortaan geregeerd van bovenaf bij decreet. Prefect en sous-prefect hadden slechts de keizerlijke bevelen door te geven en de plaatselijke bestuurders hadden ze uit te voeren. Hoe deze dictatuur zijn grijpklauwen uitstrekten ook tot Oirschot, blijkt uit het volgende. De armentafel (armenzorg) werd vervangen door het bureau van weldadigheid, welks bestuurders van bovenaf benoemd werden. In hun eerste vergadering van 10 oktober 1811 (56) ontvingen zij een brief, waarin hun gelast werd, opgave te doen van alle "*verlatene, gevondene en ouderloze kinderen, die ten laste van enige armenfondsen komen*" met vermelding van de geboortedatum. In de volgende vergadering van 15 november 1811 kregen zij aanzegging "*dat volgens keizerlijk decreet twee jongelingen, die ten laste der armenkas waren, genaamd Jan Post en Evert van Woensel, als zijnde dezelve boven de 15 jaren oud, geschikt waren, om verder tot de keizerlijke garde te worden opgeleid en dientengevolge den 17 november 's morgens ten 10 uren op de mairie te Eindhoven zig te doen bevinden*". Deze twee jongens, 15 en 16 jaar oud, hebben Oirschot waarschijnlijk nooit teruggezien. Geen wonder, dat er een zucht van verlichting opging, toen twee jaar later de dictator ten val kwam, en dat weer twee jaar later, na zijn ontsnapping van Elba, heel Europa oprees, om hem bij Waterloo te vernietigen.

HET KONINKRIJK DER NEDERLANDEN

Het Koninkrijk der Nederlanden begon zijn bestaan onder Willem I, die zijn land wilde moderniseren, maar naar zijn eigen ideeën als een verlicht despoot. De zusters Franciscanessen hebben met name zijn bemoeienis-met-alles ondervonden. Het beruchte uitstervingsdecreet verbood de zusters nieuwe novicen aan te nemen. Gedurende heel zijn regeringsperiode hadden zij moeilijkheden te verduren, waardoor zij krachten verzamelden, om na de opheffing van het decreet door Willem II in 1840 aan een spectaculaire uitgroei te beginnen. Ook de Belgen waren niet zo blij met het bestuur van Willem I en kwamen in 1830 in opstand. Gedurende de status-quo, die volgde op de veertiendaagse veldtocht en duurde van 1830 tot 1839, lag er een aanzienlijke legermacht ten zuiden van Oirschot juist op Oostelbeers' gebied. Dit kampement staat op veel kaarten van latere datum nog aangegeven. De staf lag in hoofdzaak in Oirschot en van daar uit werd ook de ravitaillering verzorgd, wat een aanmerkelijke ervaring van de welvaart meebracht. De afloop van de Belgische kwestie met het vertrek van het leger had dan ook economische terugslag, die Oirschot in lange tijd niet te boven is gekomen.

UITGANGSPUNT VAN DE MODERNE TIJD

Uit de armoede, die in de zestiende eeuw begon, is Oirschot slechts langzaam opgerezen. Het is duidelijk achtergebleven bij zijn omgeving. Er zijn daarvoor twee oorzaken aan te wijzen, die hebben bewerkt, dat Oirschot zijn centrum-functie verloor, namelijk de weg Den Bosch-Luik en de spoorlijn, die beide Oirschot links lieten liggen. Oirschot was vanouds een rustpunt op de weg van Den Bosch naar Luik. In 1740 echter begon men in Den Bosch voorbereidingen te treffen voor de aanleg van een verharde weg via Boxtel en Best naar Eindhoven, die in de toekomst aansluiting zou moeten geven op de weg, die inde zuidelijke Nederlanden aangelegd werd van Luik naar Hasselt (57). Ondanks verzet van Oirschotse zijde - te laat - ging dit plan'door. Hoewel het tot 1818 geduurd heeft, voor heel deze verbinding voltooid was, ondervond Oirschot al veel vroeger de nadelen. Ook met de spoorverbindingen had Oirschot de wind tegen. Toen na de spoorwegwet van Hall in 1860 ook de lijn Tilburg-Eindhoven zou worden aangelegd, miste Oirschot de boot. De verbinding werd niet Tilburg-Oisterwijk-Oirschot-Best, maar ging van Oisterwijk op Boxtel, om daar op de lijn 's-Hertogenbosch-Eindhoven aan te sluiten. Een later plan van Oirschotse zijde voor een lijn Tilburg-Moergestel-Oirschot-Eindhoven kon nauwelijks serieus genomen worden (58). Al met al miste Oirschot daarmee definitief een uitgangspunt voor de komende tijd van industrialisatie.

DE AFSCHIEDING VAN BEST

Best had al eeuwenlang geworsteld tegen de soms als knellend ervaren banden met Oirschot. Het was zichzelf bewust. Reeds in de veertiende eeuw betaalde Gunterslaer - de latere Vleut - met zijn vruchtbare leemachtige gronden meer belasting dan de rest van Oirschot (59). Meer dan een eeuw streed het om een eigen parochie te worden. Best had zich dikwijls het kind van de rekening gevoeld, als het voor Oirschot moest opdraaien (60). Het verzet van Oirschot tegen de weg door Best had de wederzijdse verstandhouding er niet beter op gemaakt. Het was dan ook begrijpelijk, dat Best gebruik maakte van de kans die het kreeg onder Willem I, om zich af te scheiden. In 1821 werd Best een eigen gemeente en ging voortaan zijn eigen weg. Het uitgangspunt van Best voor de komende industrialisering was heel wat gunstiger dan dat van Oirschot. Gelegen aan een belangrijke weg, later ook aan een spoorlijn, had het wel niet de voordelen van een oud centrum, zoals veelzijdig gerichte handwerkbedrijfjes, een markt, geschikte leidinggevende personen, maar ook niet de ballast van vroeger eeuwen, waar steeds rekening mee gehouden moest worden. Oirschot mocht dan mooi zijn, wat in de veranderende tijd ook zijn last meebracht, Best had in de kom weinig schoonheid te verliezen en kon zonder veel gewetensbezwaren het nieuwe binnenhalen. Best, waar het *klomphout weet*, beschikte over de grondstof voor zijn eerste stap op de weg naar het moderne bedrijf, de klompenmakerij. Er zijn heel wat Bestse klompen over de Steenweg en per spoor verzonden. Niet alleen de opkomende industrie, maar ook de groeiende middenstand en het boerenbedrijf pro-

fiteerde van de gunstige ligging van Best.

„Gesicht van Best”.
Tekening door A. Hordijk, c. 1790.

Foto beschikbaar gesteld door T. A. van de Loo te Oirschot.

ONDERWIJS

Ondanks zijn financieel ongunstige positie had Oirschot op cultureel gebied nog wel wat te betekenen, maar er was veel werk aan de winkel. Het onderwijs, in de laatste eeuw al erg in verval geraakt, was door de oorlog nog meer achteruit gegaan. Koning Willem I wilde het organiseren op zijn manier: staatsonderwijs, zogenaamd neutraal, maar in feite dikwijls anti-christelijk of reformatorisch. De katholieken kwamen in verzet en wilden eigen scholen. De pastoor van Best, J. Zwijsen - de latere aartsbisschop van Utrecht - 's-Hertogenbosch - en zijn vriend, pastoor Heeren uit Oirschot, hebben hiervoor in hun parochies de kiem gelegd (61). In 1828 wist pastoor Zwijsen de principieel katholieke M.J. Boelaars, toen onderwijzer in Spoorndonk, over te halen om de leiding van de openbare school in Best op zich te nemen. In 1830 begonnen de zusters in Oirschot een bijzondere armenschool voor meisjes. Er meldden zich ook heel jonge kinderen aan, die nog niet rijp waren voor de lagere school. Zij werden in een apart lokaal geplaatst en onvermoed was de bewaarschool geboren.

Nog harder nodig was onderwijs voor de jeugd, die de lagere-schoolleeftijd was ontgroeid, maar geen of nauwelijks onderwijs genoten had. In 1840 startten twee zondagsscholen, een voor meisjes door de zusters en een voor jongens door de onderwijzers van de openbare school, die degelijke katholieken waren. Onmiddellijk werd iedere school door ongeveer 150 leerlingen bezocht. In 1846 begonnen de zusters op veler aandringen ook een *burgerschool*, waar schoolgeld betaald moest worden. De MULO en de naaischool, later huishoudschool, zijn hier eigenlijk geleidelijk uit gegroeid.

ONDERWIJZERSOPLEIDING

Er zijn in de negentiende eeuw vele voortreffelijke onderwijskrachten geweest, hoewel er van een opleiding nauwelijks sprake was (62). Wel waren er enkele rijksnormaalscholen, maar de meesten studeerden thuis met aanwijzingen van een ervaren onderwijzer en deden dan examens. Dit examen werd dikwijls afgenomen door een of andere burgemeester, die ook schoolopziener was, maar geen onderwijsbevoegdheid had. Geen grote garantie voor deskundigheid dus. Het bisschoppelijk mandement over het onderwijs in 1868 gaf de katholieken een krachtige impuls. Reeds 7 januari 1869 begonnen de Oirschotse zusters een normaalschool, die veel wederwaardigheden meemaakte en die in 1898 werd omgezet in een kweekschool, welke in 1909 in een nieuw gebouw trok en toen haar grote uitbreiding ging beleven.

MONTFORTANEN

Intussen hadden de paters Montfortanen in 1903 het kasteel Bijsterveld gekocht, om daar hun hogere priesteropleiding onder te brengen. Successievelijk werden verschillende vleugels en een kapel aangebouwd. Ofschoon zij een gesloten gemeenschap vormden, hadden zij altijd prettige contacten met de Oirschotse bevolking en verleenden zij op kerkelijk terrein velerlei diensten. In 1967 gingen de priester-kandidaten studeren aan de theologische faculteit in Tilburg, zodat zij uit Oirschot verdwenen, waar nu nog wel het provinciaal gevestigd is. In de laatst-aangebouwde vleugel vestigden de zusters van het Cenakel toen haar retraitehuis.

BESLUIT

De armoede van het eens welvarende en belangrijke Oirschot in de vorige eeuwen had de gewone gevolgen: men trouwde later of helemaal niet, zodat de bevolkingsgroei stagneerde. Door de ongunstige ligging kon Oirschot het tempo van het herstel der welvaart in zijn omgeving niet bijbenen. Dit begon zich duidelijk af te tekenen, toen Oirschot na 1887 voortdurend kampte met een vertrekoverschot. Ook de opkomende meubelindustrie (vanaf 1883 ambachtelijke en vanaf 1893 fabrieksmatige stoelenmakerij) kon dit tij niet keren en rond 1900 nam de uittocht uit Oirschot toe (63). Na de eerste wereldoorlog nam de stoelenfabricage een hoge vlucht en maakte de aloude naam van Oirschot bekend tot

in verre streken.

Het vervolg op dit verhaal is aan oude Oirschotse mensen beter bekend dan aan mij en zij zullen graag en met smaak daarover vertellen, als zij op hun Oirschotse praatstoel zitten.

NOTEN

1. Brabants Heem XI, blz. 108 en M. Gijsseling, Toponymisch woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland (v66r 1226), deel II, blz. 764.
2. A.M. Frenken, Documenten betreffende de kapittels van Hilvarenbeek, St.-Oedenrode en Oirschot, Z.pl.1956, voorwoord.
3. J. Lijten, De oudste documenten betreffende het Oirschotse kapittel, in: Campinia VIII, blz. 188.
4. Monumenta Germaniae Historica Scriptores, XV, I, blz. 356.
5. A.M. Frenken, a.w. blz. 209.
6. Vergelijk de akte van de aartsdiaken van Kempenland, kardinaal Reynaldus de filiis Ursi d.d. 1360 juni 28, in het archief van het kapittel van Oirschot in het rijksarchief van Noord-Brabant, [inv.nr.](#) 166.
7. Vergelijk A.M. Frenken, a.w. blz. 166 en 175.
8. H.P. Camps, Oorkondenboek van Noord-Brabant tot 1312, 's-Gravenhage 1979, I, nrs. 113, 116, 122, 199. De laatste akte ook in Campinia VIII, blz. 188, waar men een uiteenzetting vindt over deze kwestie.
9. A.M. Frenken, a.w. blz. 168 e.v. en 207 e.v..
10. Archief gemeente Oirschot, charter nr. 511. Vergelijk ook: J. Vriens, De conflicten van het geslacht De Merode over de helft van de hoge, middelbare en lage justitie van Oirschot, in: Campinia III, blz. 41
11. Archief gemeente Oirschot, charters nrs. 421, 461, 470, 500, 506.
12. Parochie-archief Oirschot, Register van Dooren-van Baar, blz. 330 en 482.
13. Tekstkritische publicatie van deze oorkonde van hertog Jan II d. d. 1312 februari 19 (foutief vermeld 18) in: Campinia II, blz. 118.
14. Archief gemeente Oirschot, charters nrs. 24 en 25; gepubliceerd in: Campinia I, blz. 190 en IV, blz. 178.
15. Idem, charter nr. 18; gepubliceerd in: Campinia I, blz. 140.
16. Idem, charters nrs. 451 en 452.
17. Idem, charter nr. 294; gepubliceerd in: Campinia VII, blz. 6.
18. Idem. charter nr. 361.
19. J. Lijten, Inventaris van het archief van de Tafel van de H.Geest te Oirschot, 1359 - 1810, inleiding.
20. Jan van den Stadecker, clericus, treedt op als H. Geestmeester van 1388 tot 1400; Jan van den Doerne van Aerschot, clericus en roeddrager van het kapittel, treedt op van 1396 tot 1426; Jan Jan Smeeds, clericus, van 1425 tot 1437; zie hiervoor de boven aangehaalde inventaris.
21. Archief van de Tafel van de H. Geest te Oirschot, inv. nrs. 54 en 56.
22. Idem, inv. nrs. 41 en 63.
23. Archief gemeente Oirschot, charter nr. 18.
24. A.R.A. Brussel, Archieven der rekenkamers, Cijnsregister der hertogen van Brabant, 1340, inv. nr. 45038, fol. 67.
25. Als 24.
26. Zie ook: van der Aa, Aardrijkskundig woordenboek van Nederland, Gorinchem 1846, VIII, blz. 386.
27. Het jaarkeurboek der vrijheid en heerlijkheid Oirschot, nr. 118; gepubliceerd in: Campinia II, blz. 59.
28. Zie hiervoor de gepubliceerde lijsten in Campinia II t/m VII, onder X, met name Campinia IV, blz. 73 en 199.
29. Mededeling van Prof. ter Kuile aan streekarchivaris W. Klaasen.
30. Archief gemeente Oirschot, charters nrs. 221, 236, 265, 272, 291.
31. Idem, charter nr. 436.
32. M. Coppens en P. Concordius, De koorbanken van Oirschot, Eindhoven 1941, blz. 34.
33. In 1628 gaf koning Philips IV verlof, om de opbrengst van verkochte gemeyntegronden te gebruiken voor de opbouw van de kerk en de afgebrande toren. (Archief gemeente Oirschot, charter nr. 515)
34. Archief gemeente Oirschot, charters nrs. 357 en 358.
35. A.M. Frenken, a.w. blz. 182 en 234. L.H.C. Schutjes, Geschiedenis van het bisdom 's-Hertogenbosch, St.-Michielsgestel 1872, III, blz. 261. Archief gemeente Oirschot, charter nr. 170.
36. L.H.C. Schutjes, a.w. V, blz. 371.
37. Archief gemeente Oirschot, charter nr. 432.
38. L.H.C. Schutjes, a.w. V, blz. 373, ook voor de volgende hofjes en stichtingen.
39. Parochie-archief Oirschot, Register van Dooren-van Baar, blz. 637. Zie ook: G. Koolen, Het goed van de fundatie van het Bootsgasthuis, in: Campinia V, blz. 128-133; 191-193.
40. Parochie-archief Oirschot, Register van Dooren-van Baar, blz. 615.
41. Idem, blz. 605. A.M. Frenken, a.w. blz. 212
42. Archief gemeente Oirschot, charter nr. 385.
43. Idem, charters nrs. 508 en 559.
44. Op 19 september 1640 treedt Peter van Andel, benoemd door de Staten Generaal, op als secretaris. Vanaf 14 juli 1643 tot 1648 treedt de oude Oirschotse secretaris Goossens weer op. Archief gemeente Oirschot, charters nrs. 540 e.v..
45. Over de Carmel van Oirschot en Moeder Maria Margaretha der Engelen zijn meerdere boeken verschenen, o.a.: De heilige non van Oirschot, leven van Moeder Maria Margaretha der Engelen, 's-Hertogenbosch 1932, en: Een lichtende lamp in donkere tijden, Z.pl. 1951 (met literatuuropgave). Ook is een en ander te vinden in: G.T. Haneveld, Mr. Arnoldus Fey, chirurgijn tot Oirschot, Amsterdam 1977.
46. Rijksarchief in Noord-Brabant, Doop-, trouw- en begraafboeken, Best, nr. 1.

47. Archief gemeente Oirschot, charter nr. 550
48. G.T. Haneveld, a.w. (met literatuuropgave). Campinia III, blz. 78 en 234; IV, blz. 37; VII, blz. 174 en 176.
49. Campinia III, blz. 78.
50. Archief gemeente Oirschot, charter nr. 554.
51. Archief van de Tafel van de H. Geest te Oirschot, inv. nrs. 7 en 8.
52. Idem, inv. nr. 6.
53. Zie: Zr. Domitilla van Delft, Klooster Nazareth te Oirschot, Oirschot 1966.
54. L.C.H. Schutjes, a.w. V, blz. 353.
55. A.C. Brock, De stad en meierij van 's-Hertogenbosch of dezelve beschrijving ....., Veghel 1978, blz. 247.
56. Archief van de Tafel van de H. Geest te Oirschot, resolutieboek (in nog niet geïnventariseerd gedeelte na 1810).
57. Zie hiervoor: F.E.M. Vercauteren, De aanleg van de straatweg 's-Hertogenbosch-Best als deel van de verbinding met Luik (1740-1745). Nijmegen 1956, en: De aanleg van de straatweg Best-Lommel als deel van de verbinding 's-Hertogenbosch-Luik (1745-1818). Nijmegen 1958, en: J.A.M. Hoekx, het konflikt tussen Oirschot en 's-Hertogenbosch over de aanleg van de straatweg 's-Hertogenbosch-Best, in: Campinia VII, blz. 13.
58. Dit plan kwam overigens pas in 1919, maar in 1890 had het gemeenteverslag geconstateerd: "Een goede spoor- en/of tramverbinding zou gewenst zijn." C.Essens e.a., Verslag dorpsonderzoek Oirschot 1860-1920, (Utrecht 1979), blz. 3.
59. Zie het cijnsregister der hertogen van Brabant, 1340, vermeld in noot 24.
60. Zie o.a.: H.M.B. Jacobs, het tumult te Best 18 oktober 1666, in: Campinia VI, blz. 7.
61. Zie: Zr. Domitilla van Delft, a.w. blz. 95 - 118.
62. Zie: Zr. Domitilla van Delft, a.w. blz. 176 - 187.
63. C. Essens e.a., a.w. blz. 29.

EVENEMENTEN TE OIRSCHOT

Naar aanleiding van het Jubeljaar 1980 in Oirschot vindt er het hele jaar door een groot aantal evenementen plaats. Bij het verschijnen van deze aflevering van Campinia, die geheel gewijd is aan Oirschots Jubeljaar, is er al een aantal achter de rug, maar het lijkt ons een goede gedachte om de aandacht te vestigen op een aantal feestelijkheden, die er in de loop van dit Jubeljaar nog worden gehouden. Voor het volledige programma, nadere informatie e.d., kan men zich wenden tot het Cotirdinatie Comité Oirschot 1500 of tot de plaatselijke V.V.V..

Op 29 juni werd er in de Sint Pieter om 10.00 uur een plechtige eucharistieviering opgedragen, welke werd voorgegaan door Mgr. drs. J. Bluysen, bisschop van 's-Hertogenbosch. De K.R.O.-televisie heeft deze viering rechtstreeks uitgezonden.

's Middags vond er in diezelfde Sint Pieter een concert plaats van het Brabants klarinetkwartet. Er volgen nog meer concertuitvoeringen dit jaar.

Op 17 augustus geeft de befaamde organist van de Londense St.-Paul's Cathedra', Christopher Dearnly, een concert in de Sint Pieter. Het Tilburgs Vocaal Ensemble geeft eveneens in de Sint Pieter een concert en wel op 14 september en op 20 september zal het Utrechts Byzantijns Koor in "De Enck" een uitvoering geven. Het eveneens jubilerende Oirschots Gemengd Koor - het viert het 25-jarig bestaan - zal in "De Enck" de musical "Muziekus" opvoeren in de maand november. In de Sint Pieter volgen daarna nog een uitvoering van het Brabants Orkest op 13 december en een Kerstconcert op 21 december door het Cantorij en Kamerkoor.

Naast al deze muzikale uitvoeringen wordt er op 29, 30 en 31 augustus een blaaskapellenconкурс gehouden en op 31 oktober vindt er op de Markt een Taptoe plaats, waar verschillende muziekkorpsen aan deelnemen.

Op sportief gebied heeft er al veel plaatsgevonden. Toch valt er dit jaar nog van een aantal sportieve evenementen te genieten. De buurtvereniging "De Bocht" houdt op 5 en 6 juli een voetbaltoernooi; buurtvereniging "De Panketel" organiseert op 12 en 13 juli een zeskamp en op 19 juli vindt de voetbalwedstrijd Oirschot Vooruit - P.S.V. plaats. Op 26 oktober organiseert de R. en T.-club "De Pedaleur" een wielervedrit op het terrein "de Kemmer".

In Oirschot leiden een viertal gilden nog een glorieus bestaan. Om 2 juni j.l. hield het gilde St.-Joris al de traditionele gildedag. Het gilde Onze Lieve Vrouwe Broederschap zal op 17 augustus schieten om de koningstitel, St.-Barbara op 29 september en St.-Sebastiaan op 30 september.

In de week van 3 - 11 augustus wordt er een Rederijkerslandjuweel gehouden, georganiseerd door de 4 Oirschotse gilden. In diverse zalen zullen die gehele week door Brabantse schrijvers en dichters voordragen uit eigen werk.

Het gilde Onze Lieve Vrouwe Broederschap organiseert op 6 september nog een kunst-, antiek- en vlooiemarkt. Op deze markt zal ook Campinia

Zo lag Oirschot al vele eeuwen te dromen.

Foto J. Lijten.

vertegenwoordigd zijn.

Eén van de hoogtepunten tijdens dit Jubeljaar is ongetwijfeld het Landjuweel, dat op 24 augustus zal worden gehouden. Dit is het grootste feest dat de schuttersgilden kennen. Ongeveer 110 gilden uit binnen- en buitenland zullen hieraan hun medewerking verlenen.

MUSEUM VOOR VOLKSKUNDE "DE VIER QUARTIEREN"

De collectie, die dit museum herbergt, beoogt een beeld te geven van het leven van de "gewone Brabantse mens" in vroeger tijd, waarbij de nadruk valt op de bevolking van de vier kwartieren, waaruit de Meijerij van 's-Hertogenbosch bestond, te weten Kempenland, Peelland, Maasland en Oisterwijk.

Het museum, gevestigd in een fraai gerestaureerd 16de-eeuws pand aan de St.-Odulphusstraat, beter bekend als het "Kanunnikenhuis", te Oirschot, is onderverdeeld in een drietal zalen. De "Oirschot-zaal", waar speciaal de aandacht gevestigd wordt op het jubilerende Oirschot in vroeger dagen; de "Devotionaliazaal", waarin afwisselend diverse kloosterorden onder de aandacht worden gebracht en een groot aantal voor-

werpen is tentoongesteld, dat het godsdienstige aspect in het leven van de Brabander belicht, zoals bedevaartsouvenirs, wijwaterbakjes, stolpbeelden e.d.; de "Levenszaal" geeft een overzicht van het leven van de wieg tot het graf: onderwerpen zoals geboorte, eerste Heilige Communie, schooltijd, huwelijk en de dood, worden in deze zaal naar voren gebracht.

Vermeldenswaard is ook de collectie archeologische vondsten uit midden-Brabant en de collectie gesmede sloten, waarvan er zelfs een aantal uit het buitenland komt.

Tijdens het Oirschots Jubeljaar zullen in het kader van Kerkepad in de week van 23 - 30 augustus de kerkschatten van de eveneens jubilerende Sint Pieter worden tentoongesteld. In het najaar volgt dan nog een speciale tentoonstelling, gewijd aan Moeder Maria Margaretha der Engelen, de "heilige non", stichteres van de Carmel Bleijendael te Oirschot in 1641. Nadere informatie hierover zal te zijner tijd gegeven worden in de plaatselijke en regionale pers.

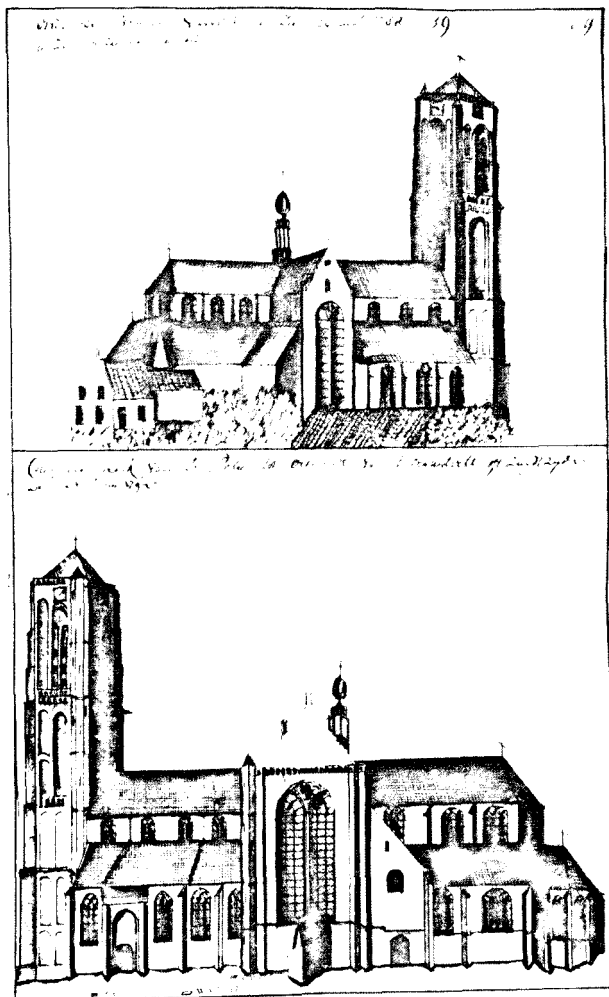
Het museum "De Vier Quartieren" is geopend van dinsdag t/m zondag van 14.00 - 13.00 uur. Grote groepen kunnen op andere tijden een bezoek brengen aan het museum na telefonische afspraak met conservator Van den Bergh.

TENTOONSTELLING ANTON KRUYSEN

In het kader van het Jubeljaar zal er van 6 - 25 september een tentoonstelling worden gehouden van werken van de internationaal vermaarde schilder Anton Kruijsen, zoon van de in Oirschot nog welbekende Jan Kruijsen.

Anton Kruijsen werd op 4 maart 1898 geboren in Boxtel. Op zeer jeugdige leeftijd begint hij reeds te schilderen, zonder twijfel geïnspireerd door zijn vader. Daar hij ook op muzikaal gebied grote talenten bezit, gaat hij in 1920 in Parijs aan het conservatorium studeren. Lange tijd heeft hij geaarzeld of hij zou kiezen voor de muziek dan wel voor de schilderkunst. Ten slotte wijdt hij zich geheel aan het laatste. Anton voelt zich erg aangetrokken door het platteland, waar hij in alle rust kan werken en hij vestigt zich in Dreux, in het district Beauce ten zuiden van Parijs. Hij exposeert regelmatig in Parijs en ontvangt lovende kritieken. In 1936 keert hij terug in Nederland, in 1946 vestigt hij zich voorgoed in Frankrijk, eerst in Charpont, later, vanaf 1955, in Chartres. Zijn werken worden geëxposeerd in grote steden van Frankrijk en tal van andere landen. Een aantal grote musea in Europa heeft schilderijen van hem in haar collectie. In 1968 wordt Anton Kruijsen geveld door een hartinfarct. Toch blijft hij nog schilderen, zelfs wanneer het lopen hem onmogelijk is geworden en hij het bed moet houden. Tot zijn dood toe, op 5 april 1977, is hij actief bezig geweest met de schilderkunst.

De tentoonstelling, die nu in het kader van Oirschot 1500 wordt georganiseerd, is de eerste grote overzichtstentoonstelling, gewijd aan

*Sint Petruskerk te Oirschot.
Tekening door Hendrik Verhees, 1788;
boven: noordzijde; onder: zuidzijde.
Fotoverzameling Streekarchief, nummer 401A.*

Anton Kruysen, die in Nederland wordt gehouden. Een aantal doeken is zelfs nog nooit geëxposeerd, daar ze uit een particuliere collectie komen. De tentoonstelling geeft een beeld van het werk van deze bejaafde schilder uit zijn na-oorlogse Franse periode. De expositie zal worden gehouden in het Moederhuis van het klooster van de zusters Franciscanessen te Oirschot.

HAND EN SPAN

In de schuur van een 17de-eeuwse boerderij aan de Rijksluisstraat te Oirschot is een grote collectie boerenwerktuigen bijeengebracht, welke allen afkomstig zijn uit Brabant. Deze werktuigen geven een beeld weer van de ontwikkeling van het boerenbedrijf in de 19de eeuw tot aan de twintiger jaren van deze eeuw, waarin de mechanisatie het handwerk ging overvleugelen. De collectie bestaat uit ploegen, dorsmachines (met handkracht aangedreven en met een benzinemotor) en een aantal kleinere werktuigen, die de boer gebruikte. Een aantal van deze werktuigen kan aan de bezoekers worden gedemonstreerd.

Naast de werktuigen, die de boer zelf gebruikte, wordt er ook aandacht besteed aan die beroepen, die veel met het boerenbedrijf hadden te maken, zoals de klompenmaker, imker, dakdekker, slachter en schaapherder. De collectie wordt gecompleteerd met foto's, oude spreuken en gezegden en een aantal vitrines met landbouwgewassen.

Hand en Span is normaal alleen geopend op zaterdag, zon- en feestdagen, maar tijdens Oirschots Jubeljaar is de collectie dagelijks te bezichtigen in de periode van 7 juli t/m 29 augustus van 13.00 tot 17.00 uur. In de loop van het jaar zullen er demonstraties plaatsvinden van een aantal ambachten, waarvan de werktuigen en gebruiksvoorwerpen zijn tentoongesteld.

REUNIE VAN OUD-OIRSCHOTTENAREN

Op zaterdag, 6 september, wordt er een reunie georganiseerd voor alle oud-Oirschottenaren; dit zijn al die personen, jong of oud, die in Oirschot zijn geboren en om wat voor reden dan ook naar elders zijn verhuisd. Getracht wordt al deze mensen weer bij elkaar te brengen tijdens deze groots opgezette reünie. Een aantal verenigingen zal medewerking verlenen om deze hereniging tot een feestelijke gebeurtenis te maken. In het gemeenschapshuis "De Enck" kunnen alle genodigden genieten van een echte Brabantse (Oirschotse) koffiemaaltijd.

Oirschottenaren, die familie, kennissen en/of vrienden hebben, die in Oirschot zijn geboren maar hier niet meer woonachtig zijn, worden verzocht om de adressen van deze mensen door te geven. Zij krijgen van de organisatiecommissie zelf een uitnodiging om aan deze reunie deel te

nemen alsmede het volledige dagprogramma. Daarna kunnen ze zelf beslissen om al dan niet op deze dag naar hun geboorteplaats te komen. Oud-Oirschottenaren kunnen zich ook rechtstreeks bij de commissie aanmelden.

Om te weten hoeveel personen er die dag verwacht kunnen worden, is het noodzakelijk om zo snel mogelijk te reageren. Men kan de adressen doorgeven of zich aanmelden bij:

J. van den Broek, Kortenaarlaan 39

A. Hendriks, Oude Grintweg 2

M. Temminck, Ekkermanstraat 5,

allen te Oirschot.

PUBLIKATIES OVER OIRSCHOT EN OIRSCHOTSE MENSEN

We zullen hieronder een overzicht geven van publikaties, die handelen over Oirschotse geschiedenis ofwel over Oirschotse mensen. Allereerst besteden we aandacht aan enkele uitgaven, die zijn verschenen ter gelegenheid van het Jubeljaar. Daarna wordt U geattendeerd op een aantal bestaande boekwerken.

FOTOBEEK MARTIEN COPPENS

Toen de van vele fotoboeken bekende Eindhovense fotograaf Martien Coppens onlangs zijn archief doorzocht naar geschikte opnamen voor een reportage voor de B.B.C., kwam er een groot aantal bij daglicht gemaakte opnamen voor de dag van koorbanken in Oirschot, Wouw en 's-Hertogenbosch. In het begin van de jaren veertig verschenen van de hand van Coppens fotohoeken van deze koorbanken, doch tal van opnamen werden nooit gepubliceerd. Op instigatie van Coppens' vriend, Volkskrant-journalist Cor van Heugten, ontstond het idee om te komen tot een nieuw boekwerk over "de koorbanken in Brabant". Dit initiatief werd nader besproken met het bisdom en de betrokken gemeenten. De belangstelling was groot. Toen Coppens echter op 82, nooit eerder gepubliceerde, negatieven van de Oirschotse koorbanken stuitte en hij bovendien een aantal foto's van oude monumentale panden op de Markt aldaar tevoorschijn toverde, ontstond het plan om in het kader van het Jubeljaar een fotoboek aan Oirschot te wijden. In eerste instantie toonde het gemeentebestuur zich zeer enthousiast over dit plan, doch later nam het Oirschots-Industrieel Contact, dat ook een daad in het kader van de feestelijkheden wilde stellen, het initiatief over. Het resultaat van dit alles is, dat er nu 2000 fotoboeken van Oirschot worden uitgegeven, waarvoor de Oirschotse industrieën (en de gemeente) zich garant hebben gesteld.

Het fotoboek gaat in totaal 85 foto's bevatten. De begeleidende tekst van pater Concordius kon ongewijzigd overgenomen worden uit de eerste uitgave.

IN HET LOMMER VAN DE KEMPEN

Onder deze toepasselijke titel is een gedichtenbundel verschenen van Toke Lommers en Leentje van Kempem, twee Oirschotse vriendinnen, die het schrijven van gedichten als liefhebberij gemeen hebben. Met eerstgenoemde schrijfster kon U reeds kennis maken in de laatste jaargangen van Campinia.

De fraai uitgevoerde bundel bevat een veertigtal verzen over vroeger, het dorp Oirschot en de Brabantse Kempen. Een ieder die deze streek kent, zal de sfeer ervan terugvinden in deze gedichten.

In het Lommer van de Kempen; door L. van Kempem en T. Lommers
Oirschot, Uitgeverij Streekbelangen B.V., 1980, 62 blz. geïllustreerd.
Prijs f 17,50.

HET OER-OUDE OIRSCHOT

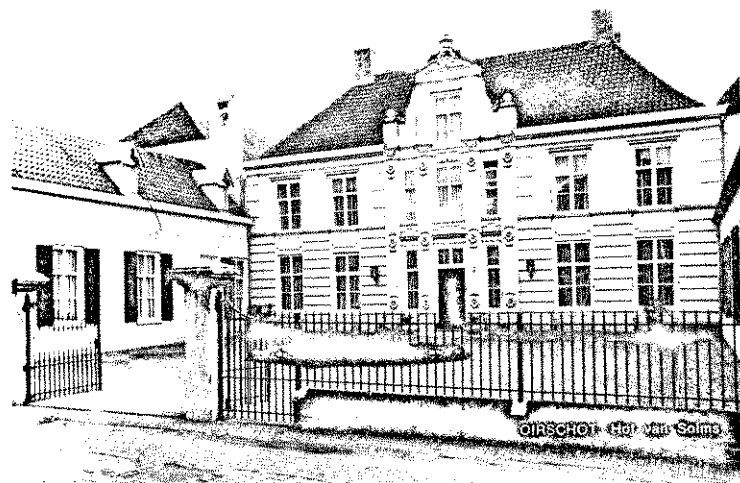
Deze aanzet tot een geschiedschrijving van Oirschot, waarvan de tekst hiervoor is afgedrukt, is door het gemeentebestuur van Oirschot in samenwerking met het streekarchivariaat uitgegeven. Het 32 pagina's tellende boekwerkje, dat voorzien is van een kleurenomslag en meerdere illustraties bevat, is bijzonder fraai uitgevoerd.

Het boekje is te koop bij de gemeente Oirschot, afdeling Bevolking, Torenstraat 2. U kunt het ook bestellen door f 5,40 (incl. verzendkosten) over te maken op girorekening 10.69.032 ten name van de gemeente Oirschot, onder vermelding van "Het oer-oude Oirschot".

Het oer-oude Oirschot. Een aanzet tot een geschiedschrijving van Oirschot-Best; door J.P.J. Lijten
Oirschot, Gemeentebestuur, 1980, 32 blz. geïllustreerd.
Prijs f 3.--.

Recentelijk verschenen zijn:

- Noordbrabantse studenten 1550 - 1750; door H. Bots, I. Matthey, M. Meyer. (Hierin komt een aantal Oirschottenaren voor.)
Tilburg, Stichting Zuidelijk Historisch Contact, 1979, XXVI, 819 blz. (Bijdragen tot de geschiedenis van het zuiden van Nederland, tweede reeks, deel XLIV).
- Mr. Arnoldus Fey, chirurgijn tot Oirschot. Een hoofdstuk uit de 17de-eeuwse Nederlandse medische geschiedenis; door G.T. Haneveld.
Amsterdam, Meesters, 1977. 110 blz. geïllustreerd.
- Kent U ze nog .... de Oirschottenaren?
In opdracht van het gemeentebestuur samengesteld door P. Bogmans, A. van Esch, W. Hobbelen, e.a..
Zaltbommel, Europese Bibliotheek, 1972. 159 blz., met foto's.
(Uitverkocht)
- Oirschot in oude ansichten.
Op verzoek van het gemeentebestuur van Oirschot samengesteld door P. Bogmans, A. van Esch, W. Hobbelen, e.d..

Hof van Solms aan de Koestraat te Oirschot.

Zaltbommel, Europese Bibliotheek, 1971. 80 blz., foto's.
(Uitverkocht)

- Orgels in de parochiekerk van Sint Pieter te Oirschot Hilversum, 1978, 16 blz., geïllustreerd.
- Vijftig jaar vrijwillige brandweer. Het Oirschotse brandwezen vroeger en nu. Oirschot, Gemeentebestuur, 1978, 52 blz. geïllustreerd.
- Oirschot in beeld; door F. Wijn Oirschot, de Croon van Heerbeek, 1973, 60 blz. geïllustreerd.

Groot Bagijnenhof of Amelrijk-Boots Gasthuis aan de Gasthuisstraat te Oirschot, afgebroken in de jaren vijftig.

Foto beschikbaar gesteld door T. A. van de Loo te Oirschot.